

NEMZETKÖZI VÉDELMI IRÁNYMUTATÁS

Nemi hovatarozással összefüggő üldözés a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi Genfi Egyezmény és az 1967. évi Jegyzőkönyv 1A(2) bekezdésének összefüggésében

Az UNHCR a jelen iránymutatást az *ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Hivatalának 1950. évi Alapokmánya és a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény* 35. cikke, valamint az *1967. évi Jegyzőkönyv* II. cikke rendelkezései által meghatározott mandátuma alapján bocsátja ki, és az kiegészíti az UNHCR egy korábbi kiadványában foglaltakat: Kézikönyv a menekült státusz meghatározásának követelményeiről és annak elbírálásáról a menekültek helyzetéről szóló 1951. évi egyezmény és az 1967-es jegyzőkönyv alapján (Genf, 1992. január, átszerkesztett kiadás). Ezen túlmenően felváltja a nemi hovatarozással összefüggő üldözésről Genfben, 2000. januárjában kiadott UNHCR dokumentumot (UNHCR Position Paper on Gender-Related Persecution). A jelen Iránymutatás a nemzetközi védelemről szóló globális konzultációs folyamat ún. második oszlopának terméke, a 2001. szeptemberében, San Remóban tartott szakértői találkozó tekintete át e kérdéskört.

Az Iránymutatás célja az, hogy jogértelmezési tanácsokat adjon a kormányoknak, jogászoknak, döntéshozóknak és a bíróságoknak, illetve a terepen menekült státusz meghatározást végző UNHCR-munkatársaknak.

Nemi hovatarozással összefüggő üldöztetés a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi Genfi Egyezmény és az 1967. évi Jegyzőkönyv 1A(2) bekezdésének összefüggésében

I. BEVEZETÉS

1. A „nemi hovatarozással összefüggő üldözés” kifejezésnek nincsen önálló *jogi* jelentése. E kifejezést azon különféle menedéjogi kérelmek összefoglalására használjuk, ahol a menekült státusz meghatározása során a nemi hovatarozás is releváns ténynek minősül. A jelen Iránymutatás középpontjában a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény (a továbbiakban: „1951. évi egyezmény”) 1A(2) cikkében található menekültdefiníció nemi szempontú értelmezése áll. Az Iránymutatás ezen túlmenően néhány tanácsot is megfogalmaz annak biztosítására, hogy a nő kérelmezőknek megfelelő figyelmet szenteljenek a menekültstátusz meghatározási eljárás során, valamint elismerjék a nemi hovatarozással összefüggő, különféle kérelmeket.

2. Szilárd elv, hogy a menekültdefiníció egészét a menekült státusz iránti kérelmek pontos elbírálása érdekében az esetleges nemi vetületre tekintettel kell értelmezni. Ezt a megközelítést hagyta jóvá az ENSZ Közgyűlése és az UNHCR Program Végrehajtó Bizottsága.¹

¹ Az 1999. októberi, 87. számú (n) határozatában a Végrehajtó Bizottság „nagyra értékelte az államok erőfeszítéseit a nemi szempontok menekültpolitikába, jogszabályokba és gyakorlatba történő integrálására; ösztönözte az államokat, az UNHCR-t és a többi érintettet, hogy támogassák szélesebb körű elfogadását és a védelemre jogosító feltételek közé vegyék fel azt az elvet, hogy az üldözés összefüggésben állhat a nemi hovatarozással, vagy megvalósulhat szexuális erőszak útján is; tovább bízta az UNHCR-t és a többi érintettet, hogy nemi hovatarozással összefüggő Iránymutatást, etikai kódexeket és képzési programokat dolgozzanak ki, mozdítsanak elő és hajtsanak végre azért, hogy a nemi szempontok általánossá tételét támogassák és a nemi politika végrehajtásáért vállalt felelősséget növeljék.” Lásd még a következő Végrehajtó Bizottsági határozatokat: 39. számú: A menekült nők és a nemzetközi védelem (1985); 73. számú: Menekültek védelme és a szexuális erőszak (1993); 77(g) számú általános határozat a nemzetközi védelemről (1995), 79 (o) számú általános határozat a nemzetközi védelemről (1996); és 81(t) számú általános konklúzió a nemzetközi védelemről (1997).

3. A nemi hovatartozással összefüggő üldözés természetének megértéséhez nélkülözhetetlen a „társadalmi nem” [gender] és a „biológiai nem” [sex] fogalmának meghatározása és elhatárolása. A társadalmi nem fogalma a férfiak és nők közötti kapcsolatra utal, amelynek alapja az egyik vagy másik nemnek kijelölt társadalmi vagy kulturális alapon konstruált és meghatározott identitás, státusz, szerepek és felelőségek. A biológiai nem biológiailag meghatározott. A társadalmi nem ellenben nem statikus jellegű és nem öröklött, hanem társadalmilag és kulturálisan konstruált értelmét az idő előrehaladásával nyeri el.

A nemi hovatartozással összefüggő kérelmeket nők és férfiak is benyújthatják, az üldözés sajátos természetének következtében azonban a női kérelmezők jóval gyakoribbak. Egyes esetekben a kérelmező neme jelentős módon kihat a kérelemre – erre a döntéshozónak oda kell figyelnie. Más esetekben azonban a menedékkérő kérelmének semmi köze nincsen a kérelmező neméhez. A tapasztalatok szerint a nemi hovatartozással összefüggő kérelmek általában – de nem kizárólag – a következő tényállásokat ölelik fel: szexuális erőszak, családi/családon belüli erőszak, családtervezés kényszer hatása alatt, női nemi szerv megcsonkítása, társadalmi normák áthágása miatti büntetés, valamint homoszexuálisok elleni diszkrimináció.

4. Az 1951. évi egyezmény nemi kérdésekre érzékeny értelmezése nem jelenti azt, hogy minden nő automatikusan jogosult a menekült státuszra. A menedékkérőnek ezekben az esetekben is valószínűsítienie kell, hogy faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatt megalapozottan tart üldözéstől.

II. ELEMZÉS

A. A HÁTTÉR/ELŐZMÉNYEK

5. A menekültdefiníciót történelmileg általában férfitapasztalatok tükrében értelmezték, aminek következtében számos nő és homoszexuális személy kérelmét nem ismerték el. Az utóbbi évtizedben azonban a biológiai és társadalmi nem fogalmának menekült-kontextusban történő elemzése és megértése igen sokat fejlődött az esetjogon keresztül, valamint általánosságban, az állami gyakorlatban és a tudományos irodalomban. E fejleményekkel párhuzamosan, illetve azt is támogatva, a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban és normákban,² valamint a nemzetközi jog idevágó területein is jelentős előrelépés tapasztalható – többek között a volt-Jugoszláviával és Ruandával foglalkozó Nemzetközi Büntetőtörvényszék joggyakorlatának, és a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Alapokmányának köszönhetően. E tekintetben fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi emberi jogokat és normákat sértő ártalmas gyakorlatok többé nem indokolhatók történelmi, tradicionális, vallási vagy kulturális alapon.

6. Bár a menekültdefiníció nem tartalmaz kifejezett utalást a társadalmi nem fogalmára, széles körben elfogadott, hogy az hatással lehet, sőt meghatározhatja az elszenvedett üldözés vagy ártalom típusát, illetve e bánásmód okait. A menekültdefiníció helyes értelmezése tehát kiterjed a nemi hovatartozással összefüggő kérelmekre. Ennek megfelelően nincs szükség arra, hogy új üldözési ok kerüljön be az 1951. évi egyezmény definíciójába.³

7. A menekült státusz meghatározási eljárásban a menekültdefiníció feltételeinek vizsgálatakor fontos a tényállást holisztikus módon megközelíteni, és az eset összes releváns körülményét mérlegelni. Teljes képet kell alkotni a menedékkérő személyiségéről, háttéréről, személyes tapasztalatairól és elengedhetetlen a származási ország történelmi, földrajzi és kulturális sajátosságainak naprakész ismerete, elemzése. A nőekkel vagy férfiakkal kapcsolatos általánosítások alkalmazása nem hasznos és az adott esetben kritikus különbségek elhanyagolását eredményezheti.

² Néhány hasznos dokumentum: Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966), Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966), Egyezmény a nők politikai jogairól (1953), Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés ellen (1984), Egyezmény a gyermek jogairól (1989), illetve különösen: Egyezmény a nők elleni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről (1979) és Nyilatkozat a nők elleni erőszak felszámolásáról (1993). Releváns regionális dokumentumok: Európai Egyezmény az Emberi Jogokról és Alapvető Szabadságokról (1950), Amerikai Emberi Jogi Egyezmény (1969) és Afrikai Karta az emberi jogokról és a népek jogáról (1981).

³ Lásd: Summary Conclusions – Gender-Related Persecution, Global Consultations on International Protection, San Remo Expert Roundtable, 6-8 September 2001, nos. 1 and 3 („Summary Conclusions – Gender-Related Persecution”).

8. A definíció alább tárgyalt elemei azok, amelyek értelmezése során külön figyelmet kell fordítani a nemi szempontokra. A többi kritérium (pl. a származási országon kívül tartózkodás) természetesen továbbra is ugyanannyira fontos bármely kérelem holisztikus elbírálásakor. Az anyagban a „nő” kifejezés alatt értjük a leánygyermeket is.

B. ÜLDÖZÉSTŐL VALÓ MEGALAPOZOTT FÉLELEM

9. Az egyedi eset sajátos körülményein múlik, hogy mi minősül az üldözéstől való megalapozott félelemnek. Bár a nő és férfi kérelmezők ugyanannak a típusú ártalomnak lehetnek kitéve, az üldözésnek kifejezetten a nemi hovatartozással összefüggő típusai is előfordulnak. A nemzetközi emberi jogi normák és a nemzetközi büntetőjog egyértelműen meghatározza azokat a magatartásokat, amelyek ellentétesek e szabályokkal (mint például a szexuális bántalmazás), és az üldözés szintjét elérő súlyos törvénysértésnek minősülnek.⁴ Ebben az értelemben a nemzetközi jog segítséget nyújt a döntéshozóknak annak megállapításában, hogy egy adott magatartás üldözésnek minősül-e. Kétségtelen, hogy az erőszakos nemi közösülés és a nemi hovatartozással összefüggő erőszak – például a hozományjal kapcsolatos erőszak, női nemi szerv megcsonkítása, családon belüli erőszak és az emberkereskedelem⁵ – olyan cselekmények, amelyek komoly fájdalmat, szenvedést (szellemi és testi) okoznak, és az üldözés megjelenési formái, függetlenül attól, hogy állami vagy nem-állami szereplők követik el őket.

10. A nemi hovatartozással összefüggő egyedi kérelmek vizsgálata során kulcsfontosságú lehet annak megállapítása, hogy **az adott törvény, jogszabály önmagában “üldöző természetű”**. Ez különösen igaz annak fényében, hogy egyes törvények olyan tradicionális vagy kulturális normákból, szokásokból vagy gyakorlatból erednek, amelyek nem feltétlenül állnak összhangban a nemzetközi emberi jogi standardokkal. Mindazonáltal, hasonlóképpen az összes többi esethez, a kérelmezőnek továbbra is valószínűsítenie kell, hogy üldözéstől való megalapozott félelme az adott törvény/jogszabály *következtében* áll fenn. Ez nem valósul meg például abban az esetben, ha az üldöző jellegű törvény létezik ugyan, de már nem alkalmazzák.

11. Előfordulhat, hogy egy adott állam **tiltja ugyan az üldöző jellegű gyakorlatot** (pl. női nemi szerv megcsonkítása), mégis elnézi vagy tolerálja azt, esetleg nem képes hatékonyan megszüntetni a gyakorlat alkalmazását. Ezekben az esetekben a gyakorlat továbbra is üldözésnek minősül. Önmagában az a tény tehát, hogy törvény született egyes üldözésnek minősülő gyakorlatok tiltásáról vagy elítéléséről, nem elegendő annak megállapításához, hogy a menekült státusz iránti kérelem nem megalapozott.

12. Üldözésnek minősül, ha egy politika vagy törvény megszegéséért járó **büntetés vagy szankció** aránytalanul súlyos és nemi vetülete is van.⁶ Még ha a törvény általános hatályú is, a büntetés vagy bánásmód körülményei nem lehetnek olyannyira súlyosak, hogy a törvény céljához képest aránytalanul minősüljenek. Ennek megfelelően kimerítheti az üldözés fogalmát az igen súlyos büntetés olyan törvényszegő nő esetében, aki a törvényszegéssel egyben a társadalom erkölcsi szabályait hágtá át.

13. Az is üldözésnek minősülhet, ha **legitim célú törvények vagy politika** végrehajtási módszerei az érintett személy számára lényegesen hátrányos következményekkel járnak. Például: széles körben elfogadott, hogy a családtervezés megfelelő intézkedés a túlnépesedés ellen. Ennek dacára e politika kényszerabortusz vagy kényszer-sterilizáció útján történő érvényre juttatása alapvető emberi jogokat sért. Az ilyen gyakorlat súlyos jogsértés és üldözésnek minősül – annak ellenére, hogy egy legitim célú törvény végrehajtását szolgálja.

Az üldözéssel felérő diszkrimináció

14. Általános ugyan az egyetértés arról, hogy a 'puszta' diszkrimináció önmagában nem minősül üldözésnek, a diszkrimináció vagy hátrányos bánásmód gyakorlata azonban kumulatív alapon felérhet az üldözéssel, és nemzetközi védelemre jogosíthat. Üldözésnek minősül például, ha a diszkriminatív intézkedések a kérdéses

⁴ Lásd az UNHCR Kézikönyv 51. pontját

⁵ Lásd a 18. pontot.

⁶ A büntetőeljárás vagy köztörvényes bűncselekményt sújtó büntetés elől menekülő személyek főszabály szerint nem menekültek. Mindazonáltal másképp minősülhet az eset, ha az egyébként jogszerű törvény megszegéséért aránytalanul súlyos büntetés jár. Lásd az UNHCR Kézikönyv 56-57. pontjait.

személlyel szemben lényegesen hátrányos következményekkel járnak, pl. súlyosan korlátozzák a létfenntartást szolgáló keresethez való jogot, a vallásgyakorláshoz való jogot, vagy a közoktatáshoz való hozzáférés jogát.⁷

15. A nemi hovatartozással összefüggő kérelmek esetében fontos az állam által elkövetett diszkrimináció formáinak elemzése, így pl. ha egyeseket a jogsértés bizonyos fajtáitól az állam elmulaszt védelemben részesíteni. Ha az állam politikai vagy gyakorlati megfontolások miatt nem biztosít bizonyos jogokat, vagy súlyos jogsértések ellen védelmet, akkor a védelem biztosításában megnyilvánuló diszkrimináció, amely az okozott súlyos sérelmeket büntetlenül hagyja, kimerítheti az üldözés fogalmát. A családon belüli erőszak, vagy az eltérő szexuális orientáció miatti bántalmazás egyes esetei például ugyancsak elemezhetők ebben az összefüggésben.

A szexuális orientáció miatti üldözés

16. Az eltérő szexuális orientáción alapuló menedékkérelmek is tartalmaznak nemi hovatartozással összefüggő elemet. A kérelmező szexualitása, vagy szexuális szokásai relevánsak lehetnek a menedékkérelem megítélésben, ha az érintett a szexualitás vagy szexuális szokások miatt volt kitéve üldözés (diszkriminatív jellegű) cselekményeknek. Sok ilyen esetben a kérelmező nem hajlandó megfelelni a neméhez társított, társadalmilag vagy kulturálisan meghatározott szerepek vagy elvárások szerinti magatartásnak. A leggyakoribb kérelmek olyan homoszexuálisokkal, transz-szexuálisokkal vagy transzvesztitákkal kapcsolatosak, akik végletes ellenségeskedést, erőszakot, bántalmazást, súlyos vagy kumulatív diszkriminációt szenvedtek el.

17. Ha egy adott társadalomban tiltott a homoszexualitás, a homoszexuális magatartás súlyos büntetőjogi eszközökkel való szankcionálása felérhet üldözéssel, hasonlóan az egyes társadalmakban a fátyolviselést megtagadó nők esetéhez. Még abban az esetben is, ha a homoszexuális szokásokat a jog nem rendeli büntetni, a kérelmezőnek legitim lehet a menekült státusz iránti kérelme, ha az állam elnézi vagy tolerálja az ellene elkövetett diszkriminatív gyakorlatot vagy sérelem okozását, vagy ha az állam nem képes hatékony védelmet nyújtani a kérelmezőt érő sérelem ellen.

Kényszerprostitúció vagy szexuális kizsákmányolás céljából folytatott emberkereskedelem, mint az üldözés formája⁸

18. Az emberkereskedelem áldozatául esett nők vagy kiskorúak között is előfordulhat olyan, akinek az 1951. évi egyezmény értelmében indokolt a menekült státusz iránti kérelme. A nők vagy kiskorúak kényszerített vagy megtévesztő toborzása kényszerprostitúció vagy szexuális kizsákmányolás céljából a nemi hovatartozással összefüggő erőszak vagy visszaélés olyan formája, amely akár halálos is lehet. Felfogható a kínzás és kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód egyik formájának is. A nő mozgásszabadságát súlyosan korlátozhatja az elrablás, fogva tartás, és/vagy az útlevél és más személyazonosító okmányok elvétele. Ezen túlmenően az emberkereskedelem női vagy kiskorú áldozatait olyan súlyos következmények fenyegethetik szökésük és/vagy visszatérésük után, mint a emberkereskedő hálózatok vagy egyének részéről jövő megtorlás, az ismételt áldozattá válás valós esélye, a közösség vagy család általi kiközösítés, vagy súlyos diszkrimináció. Egyes egyedi esetekben tehát kényszerprostitúciós vagy szexuális kizsákmányolási célból kereskedelem tárgyává válás a menedékkérelem alapja lehet, ha az állam nem hajlandó vagy nem képes védelmet nyújtani a sérelem vagy a sérelemmel való fenyegetés ellen.⁹

⁷ Lásd az UNHCR Kézikönyv 54. pontját.

⁸ Az „emberkereskedelem” fogalmát a transznacionális szervezett bűnözés elleni ENSZ egyezményt kiegészítő, a különösen a nőket és gyermekeket érintő emberkereskedelem megelőzéséről, felszámolásáról és büntetéséről szóló ENSZ Jegyzőkönyv (2000) 3. cikkével összhangban használjuk. A 3(1) cikk szerint emberkereskedelem: „emberek toborzása, szállítása, átszállítása, rejtegetése, átvétele erőszakkal való fenyegetés vagy erőszak alkalmazása útján, vagy más kényszer alkalmazásával, elrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy más kiszolgáltatott helyzettel való visszaéléssel, továbbá fizetség vagy más juttatás nyújtása vagy elfogadása a célból, hogy egy másik személy felett felügyelettel bíró személy beleegyezését elnyerjék kizsákmányolás céljából. A kizsákmányolás fogalmába tartozik különösen mások prostituálásának kihasználása vagy a szexuális rabszolgaság más formája, a kényszermunka vagy kényszerített szolgáltatás, a rabszolgaság vagy az ahhoz hasonló gyakorlat, a szolgaság vagy a szerveltávolítás.” [nem hivatalos fordítás]

⁹ Más célt szolgáló emberkereskedelem szintén felérhet üldözéssel, az eset körülményeitől függően.

Az üldözők

19. A menekültdefiníció alkalmas mind az állami, mind a nem-állami üldözők általi üldözés elismerésére. Bár az üldözést leggyakrabban az ország hatóságai követik el, üldözésnek minősül az is, ha a helyi lakosság vagy más személyek súlyosan diszkriminatív vagy támadó cselekményeket követnek el, melyekről tudva a hatóságok eltűrik azokat, vagy nem hajlandóak, esetleg nem képesek hatékony védelmet nyújtani.¹⁰

C. AZ OKOZATI KAPCSOLAT („MIATT”)

20. Az üldözéstől való megalapozott félelemnek az egyezményben meghatározott okhoz, vagy okokhoz kell kapcsolódnia. Tehát a félelemnek faji, vallási okok, nemzeti hovatartozás, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozás, avagy politikai meggyőződés „miatt” kell fennállnia. Az egyezményben szereplő oknak releváns együtttható tényezőnek kell lennie, azonban nem kell kizárólag az egyetlen, vagy a meghatározó oknak lennie. Számos jogrendben az okozati kapcsolatot („miatt”) kifejezetten bizonyítani kell (pl. egyes common law országokban), míg másutt a kauzalitást nem kezelik az elemzés különálló kérdéseként, hanem a menekültdefiníció holisztikus elemzése keretében vizsgálják. Számos nemi hovatartozással összefüggő kérelem esetén a döntéshozónak nem a releváns ok eldöntése, hanem az okozati kapcsolat vizsgálata okoz nehézséget: hogy az üldözéstől való megalapozott félelem vajon a kérdéses ok *miatt* áll-e fenn. Az egyezményben szereplő oknak a kérelmezőhöz való kapcsolása/társítása állami vagy nem-állami üldöző által elegendő a megkívánt oksági kapcsolat fennállásának megállapításához.

Azokban az esetekben, ahol az üldözés veszélye nem-állami üldözőtől ered (pl. férj, élettárs vagy más nem-állami szereplő), de az egyezményben meghatározott egyik okkal kapcsolatban áll, az okozati kapcsolat attól függetlenül létezik, hogy az állami védelem hiánya összefügg-e az egyezménnyel. Másképpen: ahol a nem-állami szereplőtől eredő üldözés veszélye nem kapcsolódik az egyezményben felsorolt okokhoz, azonban az állam védelem nyújtására való képessége vagy akarata az egyezményben felsorolt egyik ok miatt hiányzik, az okozati kapcsolat szintén fennáll.¹¹

D. AZ EGYZEMÉNYBEN MEGHATÁROZOTT OKOK

22. Az egyezményben meghatározott valamennyi ok esetében a nemi szempontok iránt érzékeny értelmezés biztosítása igen fontos annak eldöntésekor, hogy a konkrét kérelmező megfelel-e a menekültdefiníció követelményeinek. A kérelmező üldözésnek lehet kitéve a neki tulajdonított vagy felrótt egyezményes ok miatt. Sok társadalomban úgy tekintik a nő politikai meggyőződését, faját, nemzeti hovatartozását, vallását vagy társadalmi kapcsolatait, mintha az azonos lenne rokonaiéval, ismerőseiéval, vagy a közösségével.

23. Nem szabad elfelejteni, hogy számos nemi hovatartozással összefüggő kérelem esetén a félelmet kiváltó üldözés az egyezményben felsorolt egy, vagy több ok miatt lehetséges. Például a társadalmi vagy vallási normák áthágásán alapuló menekült státusz iránti kérelmek általában egyaránt elemezhetőek a vallási, politikai meggyőződés vagy meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás szempontjából. Nem várható el a kérelmezőtől, hogy pontosan meghatározza az üldöztetéstől való megalapozott félelmének okát.

Faj

24. A menekültdefiníció összefüggésében a faj fogalmába beletartoznak mindazon etnikai csoportok, amelyet a köznyelv ilyenként nevez meg.¹² A férfiak vagy a nők elleni faji alapú üldöztetés kifejezése/megnyilvánulása eltérő lehet. Például az üldöző egy faji csoport etnikai identitásának és/vagy gazdagodásának elpusztítására törhet a férfiak meggyilkolása, megcsonkítása vagy fogva tartása útján, azonban a nőket tekintheti az etnikai vagy faji identitás „terjesztőinek”, ezért másképpen üldözi őket, például szexuális erőszak bevetésével, vagy a szaporodás kontrollálásával.

¹⁰ Lásd az UNHCR Kézikönyv 65. pontját.

¹¹ Lásd Summary Conclusions – Gender-Related Persecution, 6.

¹² Lásd az UNHCR Kézikönyv 68. pontját.

Vallás

25. Egyes országokban a vallás meghatározott szerepet vagy viselkedési módot ír elő a férfiaknak és a nőknek. Vallási ok miatt lehet megalapozott az üldözéstől való félelem, amennyiben egy nő nem teljesíti az előírt szerepet, vagy megtagadja az előírt viselkedésmódot, és emiatt büntetésben részesül. Az előírások szerinti viselkedés elmulasztását tekinthetik bizonyítéknak arra, hogy a nő elfogadhatatlan vallási nézeteket vall, függetlenül a tényleges meggyőződésétől. A nőt fenyegetheti sérelem a valós, vagy a neki tulajdonított vallási meggyőződés, ill. szokások miatt, többek között, ha visszautasít bizonyos hittételeket, az előírt vallás gyakorlását, vagy viselkedése nem igazodik a vallás tanításaihoz.

26. A nemi hovatarozással összefüggő kérelmek esetén előfordulhat átfedés a vallás és a politikai meggyőződés, mint ok között, különösen a kérelmezőnek tulajdonított politikai meggyőződés esetén. Lehet, hogy bizonyos viselkedésmódokat a nők számára a *vallási* tanok írják elő, de az ezzel ellentétes magatartást az elfogadhatatlan *politikai meggyőződés* bizonyítékának tekintik. Például egyes társadalmakban a női szerepet az állami/hivatalos vallás határozza meg. Ha egy nő nem alkalmazkodik e szerephez, a hatóságok vagy más üldöző ezt úgy tekintheti, hogy a vallásos hitet nem tartja vagy gyakorolja. Ugyanakkor az alkalmazkodás hiánya olyan nem megengedett politikai meggyőződésként is értelmezhető, amely a hatalom forrásának alapvető struktúráját veszélyezteti. Ez különösen igaz azokban a társadalmakban, ahol a vallási és állami intézmények, törvények, illetve doktrínák között szinte alig érzékelhető a különbség.

Nemzeti hovatarozás

27. A nemzeti hovatarozást nem lehet csupán állampolgárságként értelmezni. Jelenthet egy etnikai vagy nyelvi csoporthoz való tartozást is, esetenként átfedésben lehet a „faji hovatarozás” fogalmával is.¹³ A nemzeti hovatarozás miatti üldözés (hasonlóan a faji okhoz) nem speciálisan nőkre vagy férfiakra vonatkozik, sok esetben az üldözés természete nemi hovatarozással összefüggő formát ölthet: nők és lányok ellen rendszerint szexuális erőszakot.

Meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás¹⁴

28. A nemi hovatarozással összefüggő kérelmeket gyakran e konkrét ok kapcsán elemzik, ezért e definíciós elem helyes értelmezése elsőrendű kérdés. Ugyanakkor bizonyos esetekben a társadalmi csoporthoz tartozás ok előnyben részesítése azt eredményezte, hogy háttérbe szorult a többi releváns ok, pl. a vallási vagy politikai meggyőződés, pedig egy adott ok alkalmazása következtében nem válhat feleslegessé az egyezményben felsorolt négy további ok.

29. A meghatározott társadalmi csoport olyan személyekből áll, akik az üldözés veszélyétől különböző, közös tulajdonsággal bírnak, vagy akiket a társadalom egy csoportként kezel. E tulajdonság gyakorta veleszületett, megváltoztathatatlan, vagy más módon alapvető/lényegi a személyiség, lelkiismeret/tudat vagy az emberi jogok gyakorlása szempontjából.

30. A fentiekből az következik, hogy a biológiai nem a társadalmi csoport kategóriájába sorolható; a nők olyan velük született és megváltoztathatatlan tulajdonságokkal leírható társadalmi halmazt alkotnak, amely sokszor a férfiakétól eltérő bánásmódban részesül.¹⁵ E tulajdonságaik alapján a nők a társadalom meghatározott csoportjaként azonosíthatók, mely csoportot bizonyos országokban megkülönböztetett bánásmód és normák öveznek.¹⁶ Ez a meghatározás hasonlóképpen kiterjedhet a homoszexuálisokra, transz-szexuálisokra vagy transzvesztitákra is.

¹³ Lásd az UNHCR Kézikönyv 74. pontját.

¹⁴ Bővebben lásd az UNHCR nemzetközi védelmi Iránymutatását: „Meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás” a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény 1A(2) cikkének és/vagy az 1967 évi Jegyzőkönyv kontextusában (HCR/GIP/02/02, 2002. május 7.).

¹⁵ Lásd Summary Conclusions – Gender-Related Persecution, no. 5.

¹⁶ Lásd még a Végrehajtó Bizottság 39. (1985) sz. határozatát a menekült nőkről és a nemzetközi védelemről: „Az államok [...] szabadságában áll úgy választani, hogy a nő menedékkérők, akiket durva vagy embertelen bánásmód veszélye fenyeget, mert áthágták annak a társadalomnak a társadalmi normáit, amelyben élnek, az ENSZ 1951. évi egyezménye 1A(2) cikke értelmében 'meghatározott társadalmi csoporthoz tartozónak' tekintendők.”

31. Előfordult, hogy a nők meghatározott társadalmi csoportként való általános elismerését a csoport méretére/nagyságrendjére hivatkozással tagadták meg. Ezen érvelésnek se tényszerű, se ésszerű alapja nincs, hiszen a többi ok esetében sem jelenik meg a méret/nagyságrend kérdése. Sőt, nem lehet követelmény az sem, hogy a meghatározott csoporton belül legyen kohézió, vagy tagjai önkéntes alapon szerveződjenek,¹⁷ vagy hogy a csoport minden tagját fenyegetse az üldözés.¹⁸ Széles körben elfogadott, hogy a csoportot az üldözéstől függetlenül is azonosítani lehessen; mindazonáltal a diszkrimináció vagy üldözés releváns tényező lehet egy adott összefüggésben a csoport "láthatóságának" megállapításában.¹⁹

Politikai meggyőződés

32. Ebben az összefüggésben a kérelmezőnek azt kell bemutatnia, hogy bizonyos – általában a kormányétól, vagy a társadalom egyes részeitől eltérő – politikai meggyőzése miatt áll fenn az üldözéstől való megalapozott félelme, vagy azért, mert e meggyőződést neki tulajdonítják. A politikai meggyőződést a legszélesebb értelemben kell érteni, beleértve bármely kérdéssel kapcsolatos véleményt, amely érintheti az államot, a kormányt, társadalmat vagy a politikát. Ilyen lehet a társadalmi nemi szerepekről alkotott vélemény is, vagy az olyan nem-alkalmazkodó viselkedés, amely miatt az üldöző politikai véleményt tulajdonít az érintett személynek. Értelemszerűen nincs természeténél fogva eleve politikai vagy politika-mentes tevékenység, az eset körülményei határozzák meg ennek jellegét. A politikai meggyőződésen alapuló kérelem mindazonáltal feltételezi, hogy a kérelmező ténylegesen vagy neki tulajdonítottan olyan meggyőződést vall, amelyet a hatóságok vagy a társadalom nem tűr el, és amely kritikus a politikával, hagyományokkal vagy módszerekkel szemben. Feltétel továbbá, hogy e nézetek a hatóságok vagy a társadalom releváns részeinek tudomására jussanak vagy juthassanak, vagy ők a kérelmezőnek tulajdoníthassák e nézeteket. Nem feltétel a meggyőződés kifejezésre juttatása, vagy a múltban elszenvedett megkülönböztetés vagy üldöztetés. Ilyen esetekben a megalapozott félelem vizsgálata annak számba vételén alapulhat, hogy milyen következményekkel kell az adott viselkedésű kérelmezőnek szembenéznie visszatérése esetén.

33. A politikai menekült hagyományos képe, aki politikai tevékenységben való közvetlen részvétele miatt menekül az üldöztetés elől, nem mindig felel meg a nők egyes társadalmakban szerzett valós tapasztalatainak. A nők a férfiakhoz képest kevésbé vesznek részt látványos politikai tevékenységben, inkább a domináns társadalmi szerepeket tükröző „alacsonyszintű” politikai tevékenységben aktívak. Lehet, hogy a nő a sérült lázadó katonákat ápolja, szimpatizánsokat toboroz, vagy szórólapokat készít és terjeszt. Gyakran a család vagy a férfirokonok politikai meggyőződéséből kiindulva azt gondolják, hogy a nők is ugyanezt vallják, és így a nők a férfirokonok politikai tevékenysége miatt vannak kitéve üldözésnek. Noha ez a kérdés vizsgálható a nőnek tulajdonított politikai meggyőződés összefüggésében, mindazonáltal elemezhető úgy is, hogy az üldözés egy meghatározott társadalmi csoporthoz (nevezetesen a családhoz) való tartozás miatt éri/fenyegeti. E tényezőket mindig figyelembe kell venni a nemi hovatartozással összefüggő kérelmekkel kapcsolatban.

34. A nemi hovatartozással összefüggő kérelmek esetén rendkívül fontos felismerni, hogy az is megtörténhet, ha egy nő nem kíván bizonyos tevékenységekben részt venni, például a kormányerők katonáira főzni, akkor az üldöző(k) ellenséges politikai meggyőződésűnek tekintik.

¹⁷ Lásd: Summary Conclusions – Membership of a Particular Social Group, Global Consultations on International Protection, San Remo Expert Roundtable, 6-8 September 2001, n. 4. („Summary Conclusions – Membership of a Particular Social Group”).

¹⁸ Lásd Summary Conclusions – Membership of a Particular Social Group, *ibid.*, no. 7

¹⁹ Lásd Summary Conclusions – Membership of a Particular Social Group, *ibid.*, no. 6

III. ELJÁRÁSI KÉRDÉSEK²⁰

35. A nemi hovatartozással összefüggő kérelmeket benyújtó személyeknek, különösen a kínzás vagy trauma túlélőinek olyan támogató környezetre van szükségük, ahol a kérelemmel kapcsolatos titoktartás felől nyugodtak lehetnek. Egyes kérelmezők vonakodhatnak beszélni az elszenvedett vagy fenyegető üldözés valódi tartalmáról a velük történtek miatt érzett szégyen vagy trauma következtében. Továbbra is félhetnek a hatalmi pozícióban lévőktől, vagy a család és/vagy közösség elutasításától és/vagy megtorlástól.²¹

36. Ennek fényében, valamint annak érdekében, hogy a menekült státusz meghatározására irányuló eljárásban – különösen nők esetében – a nemi hovatartozással összefüggő kérelmek megfelelő elbírálását biztosítsuk, az alábbi intézkedésekre kell tekintettel lenni:

- i. A nő menedékkérőket külön kell meghallgatni, a férfi családtagok jelenléte nélkül azért, hogy lehetőségük legyen az ügyüket saját maguk előadni. El kell magyarázni számukra, hogy kérelmük a saját jogukon is érvényes lehet.
- ii. Alapvető fontosságú, hogy a nők az általuk értett módon és nyelven kapjanak információt a menekült státusz meghatározási eljárásról, hogy az eljáráshoz hozzáférjenek, és jogi tanácsadásban részesüljenek.
- iii. A kérelmezőket tájékoztatni kell a velük azonos nemű meghallgató és tolmács választásának jogáról,²² ez a női menedékkérőket automatikusan illesse meg. A meghallgatók és a tolmácsok is legyenek felkészültek és fogékonyak bármely kulturális vagy vallási érzékenységre, vagy az olyan személyes körülményekre, mint az életkor vagy az iskolázottság szintje.
- iv. A nyitott és megnyugtató környezet nélkülözhetetlen a meghallgató és a kérelmező közötti bizalom kiépítéséhez, és elősegítheti az olykor szenzitív, személyes információk teljes átadását. A meghallgató szobát úgy kell berendezni, hogy ösztönözze a kommunikációt, illetve a titoktartást és csökkentse az erőviszonyok különbségeit.
- v. A meghallgatónak időt kell szánnia saját maga és a tolmács bemutatására, a jelenlévők feladatainak és a meghallgatás pontos céljának egyértelmű elmagyarázására. A kérelmezőt meg kell nyugtatni, hogy kérelmét a legnagyobb titoktartással kezelik majd, és a kérelmező által nyújtott információkat nem hozzák családjának tudomására. Fontos továbbá, hogy a meghallgató tisztázza, hogy ő nem trauma-tanácsadó.
- vi. A meghallgatónak elfogulatlanak, együttérzőnek és tárgyilagosnak kell maradnia a meghallgatás során, és el kell kerülnie az olyan testbeszédet vagy gesztusokat, amelyek megfélemlítőnek vagy kulturálisan érzéketlennek, helytelennek minősülhetnek. A meghallgató gondoskodjon arról, hogy a kérelmezőt a kérelem előadásában minél kevesebbszer szakítsák meg.
- vii. A meghallgatás alatt nyílt és eldöntendő kérdéseket egyaránt fel kell tenni, mivel ez segíthet a menedékkérelem nemi hovatartozással összefüggő elemeinek feltárásában. Azok a nők, akik közvetett politikai tevékenységben vettek részt, vagy akiknek valamilyen politikai meggyőződést tulajdonítanak, gyakran nem szolgáltatnak releváns információt a meghallgatás során a kérdés férfi-központú természete miatt. Nő kérelmezők esetében az is előfordulhat, hogy a kínzással kapcsolatos kérdéseket

²⁰ Ez a rész az alább felsorolt igen értékes állami és más tapasztalatra és iránymutatásra épül: Considerations for Asylum Officers Adjudicating Asylum Claims from Women (Immigration and Naturalization Service, United States, 1995. május 25.); Refugee and Humanitarian Visa Applicants: Guidelines on Gender Issues for Decision Makers (Department of Immigration and Humanitarian Affairs, Australia, 1996 július); Guideline 4 on Women Refugee Claimants Fearing Gender-Related Persecution: Update (Immigration and Refugee Board, Canada, 1996 november 13.); Position on Asylum Seeking and Refugee Women, (European Council of Refugees and Exiles, 1997 december); Gender Guidelines for the Determination of Asylum Claims in the UK (Refugee Women's Legal Group, 1998 július); Gender Guidelines for Asylum Determination (National Consortium on Refugee Affairs, South Africa, 1999); Asylum Gender Guidelines (Immigration Appellate Authority, United Kingdom, 2000 november); Gender-Based Persecution: Guidelines for the Investigation and Evaluation of the needs of women for protection (Migration Board, Legal Practice Division, Sweden, 2001 március 28.)

²¹ Lásd még: Sexual Violence Against Refugees: Guidelines on Prevention and Response (UNHCR, Geneva, 1995) és Prevention and Response to Sexual and Gender-based Violence In Refugee Situations (Report of Inter-Agency Lessons Learned Conference Proceedings, 27-29 March 2001, Geneva)

²² Lásd még a Végrehajtó Bizottság 64. számú határozatát a menekült nőkről és a nemzetközi védelemről (1990) (a) (iii): "Biztosítsanak, ha szükséges, képzett női tolmácsokat a menekült státusz meghatározási eljárások során, és biztosítsák a nőkérelmezők megfelelő hozzáférését ezen eljárásokhoz még abban az esetben is, ha férfi családtagokkal együtt érkeztek."

nem kötik össze az általuk elszenvedett sérelmekkel (mint az erőszakos nemi közösülés, szexuális bántalmazás, női nemi szerv megcsonkítása, becsületgyilkosságok/vérbosszú, kényszerházasság stb.).

- viii. A szexuális erőszak vagy a trauma más formáinak áldozatai esetén különösen szükség lehet második és további meghallgatásokra a bizalom erősítése és az összes szükséges információ összegyűjtés érdekében. Ezzel összefüggésben a meghallgatónak fogékonynak kell lennie a kérelmezőt ért traumára és az érzelmeire, és le kell állítania a meghallgatást, ha a kérelmező érzelmileg kimerültté válik.
- ix. Amennyiben úgy tűnik, hogy egy adott eset összefügg a nemi hovatartozás kérdésével, kellő felkészülés szükséges. Ez lehetővé teheti a megfelelő bizalmi kapcsolat kiépítését a kérelmezővel, illetve lehetőséget nyújt a meghallgatónak a helyes kérdések feltevésére és a meghallgatás során esetleg felmerülő problémák kezelésére.
- x. Gyűjteni kell a női kérelmekkel kapcsolatos releváns származási ország információt: a nők jogi helyzete, a nők politikai jogai, a nők szociális és gazdasági jogai, az ország kulturális és társadalmi szabályai, és e szabályok megszegésének következményei, ártalmas tradicionális szokások/gyakorlat elterjedtsége, nők elleni, ismertté vált erőszak előfordulása és típusai, az igénybe vehető védelem, valamint hogy fenyegeti-e a származási országba való visszatérés esetén veszély a menekültstátusz iránti kérelem benyújtását követően.
- xi. Az élmények előadása közben kimutatott érzelmek fajtája vagy szintje nem befolyásolhatja a nőkérelmező szavahihetőségét. A meghallgatóknak és döntéshozóknak érteniük kell, hogy a kulturális különbségek és a trauma fontos és összetett szerepet játszhat a viselkedés alakulásában. Egyes esetekben helyeselhető a tárgyilagos pszichológiai vagy orvosi szakvélemény beszerzése. Nem fontos az erőszakos közösülés vagy nemi erőszak pontos részleteit megállapítani, de a cselekményhez vezető és az utána következő események, a körülmények és egyes részletek (fegyverhasználat, az elkövetők szavai vagy kifejezései, a bántalmazás formája, hol és hogyan történt, az elkövetők adatai [pl. katonák, civilek] stb.), illetve az elkövető motivációja elengedhetetlen információ. Előfordulhat azonban, hogy a nő nem tudja megmondani, mi volt a bántalmazás oka.
- xii. Lehetővé kell tenni, hogy szükség esetén a kérelmező pszicho-szociális tanácsadásban és más ellátásban részesüljön. Példaértékű gyakorlat, ha a kérelmezőt a meghallgatás előtt és utána képzett pszicho-szociális tanácsadók segítik.

Bizonyítási kérdések

37. A menekültként történő elismeréshez nem szükséges okirati bizonyítás, ugyanakkor a származási országban fennálló gyakorlathoz szóló információ alátámaszthatja a konkrét esetet. Fontos felismerni, hogy a nemi hovatartozással összefüggő kérelmekkel kapcsolatban az egyéb kérelmek esetén használt szokásos bizonyítékok nem feltétlenül állnak rendelkezésre. Nem biztos, hogy léteznek az adott országban a szexuális erőszak előfordulásáról szóló statisztikai adatok vagy jelentések az esetek látenciája vagy a büntetőeljárások hiánya miatt. Segítséget nyújthatnak az alternatív információforrások: pl. a hasonló helyzetű nők szóban előadott vagy írásban rögzített vallomásai, illetve a civil vagy nemzetközi szervezetek vagy más független kutatások jelentései.

IV. AZ ALKALMAZÁS MÓDJA

38. Az adott jogi hagyományoktól függően az államok két általános megközelítést alkalmaznak a menekültjog, és különösen a menekültdefiníció nemi kérdésekre érzékeny alkalmazásának biztosítása érdekében. Egyes államok a törvényalkotás során jogszabályba foglalták a jogértelmezési útmutatást és/vagy eljárási garanciákat, míg mások politikai és jogi irányelveket dolgoztak ki a döntéshozók számára. Az UNHCR arra ösztönzi azon államokat, amelyek ezt eddig nem tették meg, hogy biztosítsák a menekültjog és menedékjogi eljárások nemi kérdésekre érzékeny alkalmazását, készen áll az államoknak e tekintetben segítséget nyújtani.

*(Fordítás: Gellért Péter
Lektorálás: dr. Ambrus Ágnes)*